

**ФАКТОРИТЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ  
НА СТАРОПЛАНИНСКИТЕ СЕЛИЩА ПРЕЗ XIX ВЕК**

**THE FACTORS OF ECONOMIC GROWTH OF THE MOUNTAIN  
SETTLEMENTS IN THE REGION OF STARA PLANINA  
IN 19<sup>TH</sup> CENTURY**

**Гергана ГЕОРГИЕВА  
Gergana GEORGIEVA**

DOI: 10.61836/OILW9345

Received: 9.08.2023  
Available online: 21.11.2023

***Abstract:** The research focuses on several important economic centers from the region of Stara Planina – Tryavna, Elena, Kotel and Gabrovo, which show intensive economic development at the end of the 18th and in the 19th centuries. Thus, those urban centers became engines of the economic development of the Bulgarian lands and initiators of the processes of cultural, religious and political emancipation among the Bulgarians in the 19<sup>th</sup> century. The most important factors for their economic growth appeared to be the commercial activities and crafts – they boost the process of capital accumulation. The population increase in the 18th and 19th centuries was another factor for economic growth. The reforms initiated by Sultan Mahmud II at the beginning of the 19<sup>th</sup> century also had a positive effect on the economic development of the pre-Balkan settlements and coincided with the period of capital accumulation among Bulgarians.*

**Key words:** mountain economy, demography, trade, crafts, reforms in the Ottoman Empire, Sultan Mahmud II

**JEL:** N33; N53; N73; N93

Във фокуса на изследването попадат няколко важни стопански центъра от района на Стара планина – известните предбалкански градчета Трявна, Елена, Котел и Габрово, които се развиват интензивно през XVIII и XIX век и се превръщат в двигатели на стопанското развитие на българските земи и на инициатори на процесите на културно, религиозно и политическо еманципиране сред българите.

Общото между тях е, че те са старопланински, предбалкански селища, които са разположени сравнително близко едно до друго и поради това имат относител-

но сходни географски характеристики. В административно отношение споделят една и съща съдба – те имат общ управленчески център (Търново) и спадат към Търновска каза, по-късно превърната в Търновски санджак в рамките на Дунавски вилает (Georgieva, 2018b, pp. 190–203). Османската власт ги дефинира като села, макар размерите им да са значителни, а профилът им вече да притежава характеристиките на градски център – добре оформено централно обществено пространство с търговска част (чаршия с многобройни дюкяни и пазар), добро развитие на занаяти и търговия и изпълняването на функция на неформален религиозен, културен и административен център на прилежащия район. В следващия исторически етап, след административните реформи от 1864 г., тези селища ще си извоюват статут на официално признати градове (Muchinov, 2017). Друга обща черта на посочените селища е техният специфичен статут. Всички те спадат към големи вакъфи на османската аристокрация или притежават специалния статут на дервентджийски селища. Трявна, Котел и Габрово обслужват проходите, запазват преобладаващо българско християнско население и благодарение на намалените данъци се развиват интензивно в стопанско отношение.

### **Търговия и занаяти**

Като най-важен фактор за техния икономически растеж се очертава напредъка на търговията и занаятите. Специфичните географски условия подтикват към развитието на занаятчийско, а не земеделско производство, а от там и на засилена търговия. Занаятите и търговията от своя страна способстват за развитие на процес на натрупване на парични капитали, необходими за следващите етапи на икономическия растеж. Парадоксално недостатъците на географската среда водят до поставянето на акцент върху занаятчийското производство, което през XVIII и XIX век води до положителни стопански резултати. Местното население се обръща към занаятите, базирани на наличните природни ресурси, поради липса на плодородни почви и възможност на развитие на земеделие, което да задоволи неговите нужди. В изследването си за Котел Н. Тодоров демонстрира много добре тези локални характеристики като прави преглед на наличните типове почви в района – канелени и сиви горски, които се отличават с тънък хумусен пласт и слаба плодородност (Todorov, 2022, p. 44).

Икономическите и политически условия в Османската империя и в цяла Европа през XVIII и XIX век водят до трансформиране на балканското стопанство от самозадоволяващо се към пазарноориентирано – фактори за икономически растеж, които ще бъдат разгледани в следващите параграфи на статията. Развивайки занаяти и търговия четирите селища имат сходен профил, но и редица локални специфики. Те се стремят към развитието на различни занаяти, които да им осигурят ниша в местния и в имперския пазар. Например Трявна се специализира в казаслък, зографство и резбарство, а близкото Габрово залага на ножарство и

текстилно производство<sup>1</sup>. Отделните старопланински селища по-скоро се допълват, отколкото да се конкурират – Трявна развива много повече кираджийството (транспортирането на стоки срещу заплащане), докато близкото Габрово залага на търговията (Georgieva, 2016; Georgieva, 2018a).

Може да се каже, че Трявна развива „нишово“ стопанство – за разлика от повечето български селища, които залагат на вълнената индустрия, Трявна акцентира върху копринопроизводството и обработката на коприна. Казаслъкът е занаят, който използва коприна и вълна за изработване на ширити, колани, пискюли и екселбанти за украса на конската сбруя, на военни униформи, на фесове и традиционни женски носии в различни райони на Балканите, Близкия изток и Западна Европа. Тревненските казаски изделия се продават както в цялата Османска империя, така и в Европа – например във Виена (Pletnyov, 1982, pp. 46–48). През 1845 г. в Трявна са регистрирани 55 души, които упражняват казаслъка, докато в близката Елена са отбелязани четирима казаси (Dimitrov, 2021, p. 101). В други селища за момента няма сведения за майстори казаси.

Резбарството и зографството, заедно с дюлгерството, образуват една специфична „троица“. Тревненци се специализират в строежа и украсата на църкви като разгръщат своята дейност в широк ареал, включващ северните български земи, Влашко, черноморското крайбрежие и Странджанско. Специфичното при тези три занаята е, че изискват постоянна мобилност – един вид гурбет, който се практикува сезонно (от Гергьовден до Димитровден), като през зимата могат да се съчетаят или заменят с други занаяти (Georgieva, 2018a, p. 650).

На трето място в Трявна през XIX век са много разпространени поминъци като жетварство (оракилък) и копачество (чападжилък), които са ниско квалифицирани – упражняват се от ниско платени наемни работници, отново с отдалечаване от родното място и търсене на прехрана в други географски райони<sup>2</sup>.

В Котел пък местното население се стреми да разчита предимно на собствените си сили и възможности като се насочва към изграждането на затворен цикъл, в който всички производства са взаимосвързани. Котленци сами отглеждат големите си стада овце, които им дават основната суровина за развитието на котленската текстилна протоиндустрия. Дори наличието на необходимите природни условия не ги спира. Те изграждат своя система на свързаност и постоянен обмен на стоки, пари и хора с две равнинни области – Долните полета (в Айтоско и Карнобатско) и Добруджа като по този начин си осигуряват липсващата им география – полетата, нужни за отглеждането на овцете през зимата (Todorov, 2022, pp. 105–190).

Котел развива набор от специализирани занаяти, които са свързани с въл-

<sup>1</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ML. VRD. TMTd. 12753; 12754.

<sup>2</sup> Жетварството може да се практикува и като втори, допълнителен източник на доходи, както от мъже, така и от жени (Georgieva, 2018a).

нено-текстилно производство – абаджийство, терзийство, даракчийство, бояджийство и др. Въвлечена е многобройна работна ръка. За тази цел на първо място околните селища – Жеравна, Медвен, Градец, Ичера и др. са превърнати в сателити, които работят за развитието на котленската протоиндустрия. Разширяването на работния потенциал се извършва чрез включването на жените. В процеса на обработка на суровината активно се включва женското население в Котленско. Има сведения, че жените в Еленско също работят с котленска вълна.

Изградена е и нужната за производствения процес инфраструктура. Изследванията показват значителния брой тепавици в района на Котел, които обслужват обработката на вълнените платове (Todorov, 2022, pp. 66–68). Изградени са трайни партньорства с мюсюлманите в Делиормана, които действат като кираджии и осигуряват транспорта на основната суровина – вълната, между Добруджа и Котел (Todorov, 2022).

По отношение на вълнено-текстилно производство Елена и Еленско изглежда, че се развиват като сателит на Котел – жените от района също участват в обработката на вълна, събирана от големите добруджански стада (Dimitrov, 2021, p. 83). Населението в Еленско отглежда значителен брой овце, с които вероятно захранва местната вълнено-текстилна протоиндустрия – те обаче са разпръснати в малки стада в Балкана. Еленското стопанство има и други, специфични свои характеристики. Наред с вълненото производство в Елена се практикува отглеждането на значителен обем от копринени буби (Dimitrov, 2021, p. 101). Тоест, селището участва и в добива на коприна, особено характерен за Търновско-Габровския район. Поради характерните локални географски условия – мек климат и наличие на повече обработваеми площи, Елена успява да съчетае занаятите със земеделие (Dimitrov, 2021, p. 77). За разлика от Трявна и останалите старопланински селища се развива лозарство и винопроизводство, което винаги се е отличавало със своята доходоносност (Parveva, 2011, pp. 123–127).

Подобно на Котел, Габрово се стреми да постигне затваряне на производствения цикъл – от отглеждането на животните и добиването на суровината до производството на готовата стока. Габровци обаче се стремят да съкратят процеса като избягват целогодишното трудоемко отглеждане на животни, а залагат на купуването на големи стада на пролет и угояването им през лятото и есента. Това от своя страна ги освобождава от усиления труд, който полагат котленци при отглеждането на овцете, но изисква наличието на значителни първоначални капитали.

Габровското стопанство се концентрира около някои занаяти, свързани с обработката на животински продукти, като кожарство, вълнено-текстилно производство, сапунджийство и джелепчийство. В обработката на желязо габровските майстори се специализират конкретно в изработката на ножове (Georgieva, 2016).

## Демография

Демографията, както и географията, обуславя стопанското развитие на разглежданите селища. Констатираните от изследователите сериозни климатични промени през XVII век, известни като „Малък ледников период“, водят до глобално понижаване на средногодишните температури в цяла Европа. Това от своя страна предизвиква редица промени, които се отразяват върху начина на живот на хората (Braudel, 2017; Hristozov, 2016). Тези промени са особено важни при оформянето на тенденция на отрицателно демографско развитие. Част от последиците, които предизвиква глобалното застудяване са лошата реколта<sup>3</sup>, водеща до масов глад, а той от своя страна довежда до висока смъртност сред населението. На второ място се забелязват поредица от политически турбуленции<sup>4</sup>. Недоволството от по-лошите условия на живот се излива във вид на селски бунтове. През XVII век Османската империя е разтърсена от серия вътрешно и външнополитически катаклизми. В Анадола се отприщва мащабно социално движение известно като Бунтът на джелялиите (Griswold, 1993). Като следствие от ширещия се глад сред селското население се интензифицират и миграциите към градовете (Parker & Smith, 1978, pp. 7–13). Градските центрове на свой ред се превръщат в ядра на социално напрежение (Gümüüşçü, 2004, pp. 231–248).

Демографските промени са особено осезаеми в планинските райони. Такъв е например случаят с Котел. Имайки предвид, че липсата на земя и нейното сравнително ниско плодородие е съществен проблем, вероятността именно климатичните промени да са в основата на негативните демографски процеси в района е твърде значителна. Не трябва да се пренебрегват и честите чумни епидемии, които предизвикват продължителен демографски застои (Todorov, 2022).

След повишаване на температурите през XVIII век се подобряват условията на живот на хората. Това води до ново увеличаване на европейското население. Според Бродел през XVIII век си отива „стария биологичен режим“. Съгласно неговите изчисления до XVIII век има относително равновесие между нивата на раждане и смъртност. С настъпването на XVIII век постепенно кривата на нарастването на населението започва леко да върви нагоре (Braudel, 2017, pp. 52–53; 69–71).

Споменатите условия се отразяват пряко върху прираста на население в планинските области и интензивното развитие на селищната мрежа в Старопланинския район през XVIII век. Наличието на достатъчен демографски потен-

<sup>3</sup> Докато в северната част на Европа промените в климата се проявяват в понижаване на температурите и значителни валежи, в Средиземноморието и на Балканите те предизвикват по-скоро дългосрочни засушавания. Подробно за промените в климата на Балканите през XVII век (Hristozov, 2017, pp. 180–185).

<sup>4</sup> Според редица учени XVII век се характеризира с продължителни вътрешно и външнополитически кризи в глобален мащаб (Parker & Smith, 1978, pp. 7–13).

циал е едно от условията за икономическо развитие на дадено селище или район. Например, Н. Тодоров регистрира един постоянен приток на хора към Хотел от XV век нататък (Todorov, 2022, pp. 36–39). Историята на Трявна също свидетелства за постоянни вълни от прииждащо население към вътрешността на планината (Georgieva, 2018a). От една страна кърджалийските размирици най-вероятно довеждат до вътрешни миграции в българските земи, бягство на население от равнините към планинските райони, а също така и до преместване на местното население навътре в планината, в по-изолирани местности. От друга страна увеличаването на населението в резултат на по-благоприятните климатични условия води до търсене на повече обработваема земя. С цел решаване на този проблем в труднодостъпните и слабопродуктивни планински райони някои родове напускат старите селища, заселват се на нови места, разработват нови земи и така дават началото на нови поселения. Тоест, населението се увеличава чрез естествен и механичен прираст, а селищата стават все повече на брой. Така през XVIII век се развива характерната за Средна Стара планина селищна мрежа, отличаваща се с изключително висока гъстота и съставена от много на брой малки селищни ядра, известни като махали или колиби. Примери за подобна гъста селищна мрежа са Тревненско и Габровско<sup>5</sup>.

Естественят демографски ръст на планинското население през този период обаче води до недостиг на земя и невъзможност да се изхранят всички местни жители. Следователно, част от планинците трябва да захранят с труда си равнинните селски и градските икономики или да си намерят друг поминък – различни занаяти, свързани с обработката на дърво, камък и други суровини.

### **Институционална рамка**

През XIX век промените в политическите условия влияят положително върху стопанското развитие. След унищожителните кърджалийски размирици, които водят до политически хаос и избиване на населението на Балканите, по време на управлението на султан Махмуд II империята се стабилизира и централизира. Кърджалиите и аяните са победени, еничарите са почти изцяло физически унищожени (Mutafchieva, 1993; Dimitrov, 2015; Yaucioglu, 2016). Разоряването на селищата и загубите на население е спряно и това също може да доведе до по-висок демографски ръст.

Танзиматските реформи се отразяват позитивно на стопанското развитие на предбалканските селища. Те съвпадат времево с периода на развитие на занаятите и търговията и натрупване на капитали сред българите. Реформите са насочени към модернизация на управлението и обществото; отваряне на Османската империя към Европа; централизация на държавата и оптимизация на нейната админи-

<sup>5</sup> BOA, ML. VRD. TMTd. 12753; 12754.

стративна и фискалната структура. Духът на времето се променя. Самото османско общество започва да възприема по-либерални идеи (Davison, 1963; Todorova, 1980). Особено осезаема е промяната в образованието, което пък от своя страна влияе пряко върху стопанското развитие, търговията и международните отношения. В новосъздадените светски училища се залага повече на науката и изучаването на чужди езици, отколкото на богословието. Като важни дисциплини се приемат географията, медицината, икономиката, френският и други чужди езици (Rusev, 2003).

Законите и правото се модернизират (Masheva, 2014). Те са буквални преводи на френските закони. За да обслужва модернизиранията държава, армия и финанси, се налага модернизация и оптимизация на административната, управленческата и фискалната система. Анализът на данъчните регистри от 30-те години на XIX век, показва, че те отразяват промените в логиката на провинциалното управление. След много дълъг период, в който империята се отказва да прави подробен отчет на данъците, доходите и имотите на данъкоплатците, започва тяхното редовно водене от 30-те години на XIX век (Ursinus, 1982). От този период има запазени разнообразни по тип регистри от днешните български земи: джизие дефтери (Todorov, 1966; Todorova, 1982), регистри на местните разходи (тевзи дефтери) (Atanasov, 2008), регистри на заплатите на държавните чиновници и др. Да не забравяме и посланието, което отправя първото преброяване на населението от 1831 г. (Karpat, 1985) – налага се силен държавен контрол над населението, държи се под отчет неговият брой, религиозен и етнически състав. Създават се нови чиновнически постове и служби, които да изпълняват нови задачи (Ursinus, 1982). Води се много по-подробна и детайлна статистика за данъкоплатците, техните доходи и имоти<sup>6</sup>. На няколко пъти са сменени моделите, по които работи администрацията и според които се събират данъците (Hayashi & Aydin, 2004, pp. 15–46). Изградени са нови йерархични системи на османските чиновници в провинциите (Ursinus, 1982). Една от основните идеи на Танзимата е премахването на корупцията и злоупотребите в данъчната система.

Идеята за равноправие между мюсюлманските и немюсюлманските поданици води до навлизане на немюсюлмани, включително българи, в структурите на управление – първо на местно, а по-късно и на централно ниво (Todorov, 2023). Осемнадесети век – векът на децентрализация на Османската империя, според Х. Иналджък, води до нараснали задължения и функции на местните мюсюлмански и християнски първенци, които по-късно прерастват в реална власт по места (Inalcik, 1977). В този период на децентрализация се наблюдава сериозно развитие на самоуправлението и самоорганизирането на българите. Това израстване на българските локални общности ще се изрази през следващия XIX век в по-интензивен контакт с местните османски власти, което помага на българите

<sup>6</sup> BOA, ML. VRD. TMTd. 12753; 12754.

да се опитват да влияят по различни стопански и административни въпроси. Емблематичен пример е водената кореспонденция между местните чорбаджии на планинските села Котел, Елена, Трявна, Габрово и др. с представителя на християнското население в местната провинциална администрация в Търново – Георги Попсимеонов<sup>7</sup>. В тази кореспонденция местните първенци се стремят да решават стопански въпроси, да влияят при вземането на решения, особено когато тези решения касаят техните селища, а също така да се намесват при назначаването и уволняването на османски чиновници (мюдюри).

На трето място през XIX век се усеща сериозно стопанско развитие, което е свързано с отварянето на Османската империя към европейските пазари чрез поредицата от търговски договори; развитието на занаятите в посока към пазарноориентирано, прото-индустриално производство; навлизането на големите държавни поръчки, които помагат за развитието на различни индустрии, като текстилната например (Paskaleva, 1986; Lyberatos, 2020). В резултат на тези широкомащабни процеси се забелязва развитие на българската общност в стопанско отношение, натрупването на капитали и създаването на един финансово стабилен производствен и търговски елит (Yaneva, 2011; Lyberatos, 2020).

През 30-те и 40-те години на XIX век се формира система от търговски договори и споразумения, които уреждат свободното плаване и търговията по Дунава и в Черно море (Paskaleva, 1986). Отваря се нов пазар за европейските стоки. „Таймингът“ – срещането на икономическото развитие с подходящите условия, е много важен за всички. Англия завършва индустриалния си преврат и има огромни количества от стоки, които да пласира. Също така има нужда от суровини – нейният пазар може да поеме огромни количества вълна за текстилната промишленост и зърно за изхранване на новата социална група от индустриални работници, които са излезли от селото и вече не разчитат на самозадоволяващи се стопанства (Paskaleva, 1986). Австрия сега навлиза в индустриалния си период. Тя има нужда от пазари за развиващата се австрийска и чешка индустрия. Австрия е тази, която най-много настоява и полага усилия за развитието на търговското корабоплаване по Дунава (Paskaleva, 1986). Сушата, лошите реколти и финансовите кризи (Berov, 1978), които започват да връхлитат северните и централните европейски страни също допринасят за засилване на вносно-износната търговия и включването на Балканите в нея. Много често на Англия, Франция и другите северноевропейски и централноевропейски държави им се налага да се обръщат към европейските провинции на Османската империя, за да внасят зърнени храни, поради лошите реколти, или пък суровини за бързо развиващите се индустриални икономики. Балканите се превръщат в техен важен източник на суровини и партньор при реализиране на готовата продукция.

<sup>7</sup> Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив, ф. 36.



## REFERENCES:

- Atanasov, Hr. 2008. Tevzi defter of the Vidin vilayet's expenses from 7 May to 4 June 1788. In: *Etnicheski i kulturni prostranstva na Balkanite*. Vol. 1. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pp. 516–548. [Атанасов, Хр. 2008. Тевзи дефтер на видинският е вилаетски разходи от 7 май до 4 юни 1788 г. В: *Етнически и културни пространства на Балканите*. Т. 1. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 516–548].
- Berov, L. 1978. The first cyclical crises of European capitalism and the economic situation in the Bulgarian lands in the 19<sup>th</sup> century. *Istoricheski pregled – Historical Review*, vol. 6, pp. 22–36. [Беров, Л. 1978. Първите циклични кризи на европейския капитализъм и стопанската конюнктура в българските земи през XIX век. *Исторически преглед*, кн. 6, с. 22–36].
- Braudel, F. *The Structures of Everyday Life: The Possible and the Impossible*. Sofia: Prozorets, 2017. [Бродел, Ф. *Структурите на всекидневието: възможното и невъзможното*. София: Прозорец, 2017].
- Davison, R. 1963. *Reform in the Ottoman Empire, 1856–1876*. Princeton: Princeton University Press.
- Dimitrov, S. 2015. *Sultan Mahmud II and the end of the Janissaries*. Second edition. Sofia: Iztok-Zapad. [Димитров, С. 2015. *Султан Махмуд II и краят на еничарите*. Второ издание. София: Изток-Запад].
- Georgieva, G. 2016. General data on the demographic, social and economic structure of Gabrovo in the 1840s according to Ottoman-Turkish documents. *Izvestiya na RIM-Gabrovo*, vol. 4, pp. 92–109. [Георгиева, Г. 2016. Общи данни за демографската, социалната и икономическа структура на Габрово през 40-те години на XIX век по османотурски документи. *Известия на РИМ-Габрово*, т. 4, с. 92–109].
- Georgieva, G. 2018a. Tryavna in the middle of the 19<sup>th</sup> century. *Godishnik na Istoricheskiya fakultet na Velikotarnovskiya universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*, vol. 1 (XXXIII), pp. 640–660. [Георгиева, Г. 2018. Трявна в средата на XIX век. *Годишник на Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“*, т. 1 (XXXIII), с. 640–660].
- Georgieva, G. 2018b. Notes on the territorial and administrative division of the Balkans in the 19<sup>th</sup> century and the place of kaza/sandzhak of Tarnovo in it. *Godishnik na Istoricheskiya fakultet na Velikotarnovskiya universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*, vol. 2 (XXXIV), pp. 190–203. [Георгиева, Г. 2018. Бележки върху териториално-административното деление на Балканите през XIX век и мястото на Търновска каза/санджак в него. *Годишник на Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“*, т. 2 (XXXIV), с. 190–203].

- Griswold, W. 1993. Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of 17th C. Anatolia. In: Lowry, H. & D. Quataert (eds). *Humanist and Scholar: Essays in Honour of Andreas Tietze*. Istanbul: ISIS Press, pp. 37–57.
- Gümüüşçü, O. 2004. Internal Migrations in Sixteenth Century Anatolia. *Journal of Historical Geography*, vol. 30, no. 2, pp. 231–248.
- Hayashi, K. & M. Aydin. 2004. *The Ottoman State and Societies in Change: A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers*. London: Kegan Paul.
- Hristozov, H. 2017. *The surrounding space and mountain population in the Rhodopes 16<sup>th</sup>–17<sup>th</sup> centuries*. Dissertation. Sofia: Sofia University „St. Kliment Ohridski“. [Христозов, Х. 2017. *Окръжаващото пространство и планинското население в Родопите XVI–XVII век*. Дисертация. София: Софийски университет „Св. Климент Охридски“].
- Inalcık, H. 1977. Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. In: Naff, T. & R. Owen (eds). *Studies in Eighteenth Century Islamic History*. Illinois: Southern Illinois University Press, pp. 27–52.
- Karpat, K. H. 1985. *Ottoman Population, 1830–1914: Demographic and Social Characteristics*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Levy, A. 1971. The Officer Corps in Sultan Mahmud II’s New Army, 1826–1839. *International Journal of Middle Eastern Studies*, no 2, pp. 21–39.
- Lyberatos, A. 2020. Plovdiv in the Revival Period – Transformation, Hegemony, Nationalism. Sofia: Gutenberg. [Либератос, А. 2020. *Възрожденският Пловдив – трансформация, хегемония, национализъм*. София: Гутенберг].
- Masheva, I. 2014. Ottoman commercial regulations during the Tanzimat period (1839–1877). Legislation reforms and their application in the town of Rusçuk. *Papers of the American Research Center in Sofia*, Vol. 1, pp. 120–130.
- Muchinov, M. 2017. Urbanization Policy of the Ottomans in the Danube Vilayet in the 1860s–1870s. In: *Modernization Processes in the Balkans under Ottoman Rule in the 19th and Early 20th Centuries*. Sofia: BAN, pp. 113–140. [Мучинов, М. 2017. Урбанизационна политика на османската власт в Дунавския вилает през 60-те–70-те години на XIX век. В: Модернизационни процеси на Балканите под османска власт през XIX и началото на XX век. София: БАН, с. 113–140].
- Mutafchieva, V. 1993. *Kirdzhalis Times*. Second edition. Sofia: BAN. [Мутафчиева, В. 1993. *Кърджалийско време*. Второ издание. София: Издателство на БАН].
- Parker, G. 2013. *Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century*. New Haven: Yale University Press, pp. 211–253.
- Parker, G. & L. M. Smith. 1978. Introduction. In: Parker, G. & L. M. Smith (eds). *The General Crisis of the Seventeenth Century*. London–Boston: Routledge & Kegan Paul, pp. 1–31.

Parveva, S. 2011. *Land and people in the 17<sup>th</sup> – first decades of the 18<sup>th</sup> century. Reclamation and organization of the agrarian and social space in the Central and Southern Balkans under Ottoman rule*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov“. [Първева, С. 2011. *Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. Овластяване и организация на аграрното и социалното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт*. София: Академично издателство „Марин Дринов“].

Paskaleva, V. 1986. *Central Europe and the lands along the Lower Danube in the 18<sup>th</sup>–19<sup>th</sup> centuries. Socio-economic aspects*. Sofia: BAN. [Паскалева, В. 1986. *Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII–XIX век. Социално-икономически аспекти*. София: БАН].

Pletnyov, G. 1982. Socio-economic development of Tryavna in the 18<sup>th</sup>–19<sup>th</sup> centuries. In: *Tryavna*. Sofia: Izdatelstvo na OF, pp. 42–59. [Плетньов, Г. 1982. Обществено-икономическото развитие на Трявна през XVIII–XIX век. В: *Трявна*. София: Издателство на ОФ, 1982, 42–59].

Rusev, I. 2003. Bulgarian trade textbooks from the Revival era (1830s–1870s). *Istoricheski pregled – Historical Review*, no. 5–6, pp. 40–91. [Русев, И. 2003. Българските учебници по търговия от епохата на Възраждането (30-те–70-те години на XIX в.). *Исторически преглед*, кн. 5–6, с. 40–91].

Rusev, I. 2015. *The commercial modernity of the Bulgarian Revival as culture and practice*. Veliko Tarnovo: Rovita. [Русев, И. 2015. *Търговската модерност на българското Възраждане като култура и практика*. Велико Търново: Ровита].

Dimitrov, S. 2021. *Settlement structure and socio-economic characteristics of Elena and Elensko in the 15<sup>th</sup>–19<sup>th</sup> centuries*. PhD Thesis. Veliko Tarnovo: University of Veliko Tarnovo „St. St. Cyril and Methodius“. [Димитров, С. 2021. *Селищна структура и социално-икономическа характеристика на Елена и Еленско през XV–XIX век. Дисертация за присъждане на ОНС „Доктор“*. Велико Търново: Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“].

Todorov, N. 1966. On the demographic situation of Varna in the middle of the 19<sup>th</sup> century. *Izvestiya na Narodniya muzeiy–Varna*, vol. 2 (XVII), pp. 83–108. [Тодоров, Н. 1966. Върху демографското състояние на Варна в средата на XIX в. *Известия на Народния музей–Варна*, т. II (XVII), с. 83–108].

Todorov, N. 2022. *The shepherd aristocracy: the economy of Kotel and Dobrudzha in the 1830s–1840s*. Yambol: IK Tendril. [Тодоров, Н. 2022. *Овчарската аристокрация: икономиката на Котел и Добруджа през 30-те–40-те години на XIX век*. Ямбол: ИК Тендрил].

Todorov, N. 2023 The title of Kapıcıbaşı and the place of Bulgarians in the Ottoman elite in the 19th century. In: *Regional studies – sources, methods, perspectives*. Yambol: Tendril (forthcoming). Тодоров, Н. 2023. Титлата капъджъбашъ и мястото на българите в османския елит през XIX в. В: *Регионалните изследвания – извори, методи, перспективи*. Ямбол: Тендрил (под печат).

Todorova, M. 1980. *England, Russia and the Tanzimat*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Тодорова, М. 1980. *Англия, Русия и Танзиматът*. София: Наука и изкуство].

Todorova, M. 1982. The population of Varna in the middle of the 19th century. *Izvestiya na Darzhavnite archivi*, vol. 43, pp. 165–201. [Тодорова, М. 1982. Населението на Варна в средата на XIX в. *Известия на Държавните архиви*, т. 43, с. 165–201].

Ursinus, M. 1982. *Regionale Reformen in Osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat. Reformen der rumelischen Provinzialgouverneure im Gerichtssprengel von Monastir (Bitola) zur Zeit der Herrschaft Sultan Mahmuds II (1808–1839)*. Berlin: K. Schwarz.

Yaneva, S. 2011. *Bulgarians – tax collectors in the fiscal system of the Ottoman Empire. To the history of the Bulgarian business and social elite in the 19th century*. Sofia: NBU. [Янева, С. 2011. *Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX век*. София: НБУ].

Yaycioglu, A. 2016. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. Stanford: Stanford University Press.

Correspondence address:

**Gergana Georgieva** – Associate Professor, PhD

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

2, Teodosiyi Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo

E-mail: [g.georgieva@ts.uni-vt.bg](mailto:g.georgieva@ts.uni-vt.bg)

SCOPUS Researcher ID: 57644155000

Web of Science Researcher ID AAN-5291-2020

<https://publons.com/researcher/3372417/gergana-georgieva/>